

סוגיה יד: אוכלים שאינם ראויים לאכילה

*

רקע

הסוגיה עוסקת בדין אוכלים שאינם ראויים לאכילה, והראשונים דנים בגדרי הדין.

מקורות

- א. פא: "אכל אוכלין שאין ראויין לאכילה... חי מזוג מי אמרי"
 ב. רמב"ם הל' שביתת עשור פ"ב הל' ה-ו
 טור סי' תריב, "אכל אוכלים שאינן ראויים לאכילה... אבל חומץ מזוג חייב"
 רבינו ירוחם נתיב ז חלק ב דף נא ע"ג, "אכל אוכלים שאינם ראויים לאכילה... ביומא"
 ג. שו"ע סי' תריב סע' ו-ט ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק כב, כט]

טור אורח חיים סימן תריב

אכילה דתנן האוכל ככותבת הגסה ביום הכפורים חייב והוא פחות מכביצה ואין חילוק בין גדול לקטן כולם שיעורם ככותבת לא שנא אוכל דברים המותרים או דברים האסורים כגון פיגול נותר וטמא נבילה וטריפה וכל האוכלין מצטרפין לכשיעור ואפילו מלח שעל הבשר וציר שעל הירק מצטרף עמו להשלים לכשיעור אבל אוכלין ומשקין אין מצטרפין ושיעור לצרף שתי אכילות הוא כדי אכילת פרס שהוא ד' ביצים: וכתב הרמב"ם ז"ל שאם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס מצטרפות ואם לאו אין מצטרפות. אכל אוכלין שאינן ראויין לאכילה או שאכל אכילה גסה כגון מיד על האכילה שאכל ערב י"ה פטור: אכל עלי קנים ולולבי גפנים שלבלבו קודם ר"ה פטור דעץ בעלמא נינהו אבל לבלבו אחר ר"ה עדיין רכים הם וחשיבי אוכל: כס פלפלין או זנגבילא יבשתא פטור דלא חזו לאכילה ואם רטובים חייב דחזו לאכילה והא דבעינן שיעור דוקא לחייב כרת או חטאת אבל איסורא איכא בכל שהוא: אכל מדבר שאינו ראוי לאכילה כתב אבי העזרי דאפילו איסורא ליכא: שתייה דתנן השותה מלא לוגמיו ביה"כ חייב ומשערין בכל אדם לפי מה שהוא ולא מלא לוגמיו ממש אלא כמלא לוגמיו פירוש כל שישלקנו לצד אחד בפיו ויראה כמלא לוגמיו והוא פחות מרביעית באדם בינוני וכל משקין מצטרפין לכשיעור ושיעור צירופן כדי שתיית רביעית והראב"ד כתב דשיעור צירוף שתייה הוא כדי אכילת פרס כמו צירוף אכילה: שתה משקין שאינן ראויין לשתייה כגון ציר או מורייס וחומץ חי פטור אבל אסור אבל חומץ מזוג חייב.

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחווה נתיב ז חלק ב

אכל אוכלים שאינם ראויים לאכילה פטור וכן כס פלפלי או זנגבילא פטור ודוקא יבש אבל לח ליחייב אכל עלי פגין פטור לולבי גפנים חייב ודוקא שלבלבו אחר ר"ה אבל לבלבו קודם עץ בעלמא נינהו. ושיעור שתייה לחייבו כרת מלא לוגמיו לא מלא לוגמיו ממש אלא כל שישלקם לצד אחד ויראה מלא לוגמיו ושיעור בסתם בני אדם שהוא פחות מרביעית הלוג ואם שתה משקין שאינם ראויים לשתייה פטור. שתה ציר או מורייס או חומץ פטור. אכל ושתה אין מצטרפין שניהם

לשיעור וכל הפטורים שכתבתי בין באכילה בין בשתייה דוקא מעט אבל הרבה לא ואפילו מעט דוקא דיעבד אבל לכתחלה אסור. חומץ שכתבתי דוקא חי אבל מזוג חייב כל זה פשוט ביומא.

הסבר הסוגיה

"אכל אוכלין שאינן ראויין לאכילה ושתה משקין שאינן ראויין לשתיה ושתה ציר או מוריים פטור". [משנה פא.]

המשנה אומרת שאין חייבים ביום הכיפורים על אכילת אוכלים ומשקין שאינם ראויים לאכילה. הגמ' מוסיפה שאף אם אוכל פלפלין או זנגביל, שהם ראויים לאכילה, אך אינם ראויים לאכילה בפני עצמם אלא כתבלין, פטור עליהם ביום הכיפורים [הרמב"ם (פ"ב ה"ה) מפרש שציר ומוריים אינם ראויים לאכילה, והמשנה מביאה אותם כדוגמאות. התפארת ישראל על המשנה מפרש שציר ומוריים ראויים לטיבול, ולפירוש המשנה עצמה חידשה את חידוש הגמ'].

הגמ' [פא:] מספרת על רב גידל שפסק שאין הלכה כרבי, ואין חייבים על שתיית חומץ. בני עירו שמעו את פסקו ולשנה אחרת מזגו חומץ במים ושתו ביום כיפורים. רב גידל הקפיד עליהם ואמר: "אימר דאמרי אנא דיעבד לכתחלה מי אמרי, אימר דאמרי אנא פורתא טובא מי אמרי, אימר דאמרי אנא חי מזוג מי אמרי". מתוך דבריו אנו למדים שלוש הלכות בדין אכילת דברים שאינם ראויים:

א. אסור מדרבנן לאכול דברים שאינם ראויים [כמו כן אסור לכתחילה לאכול אכילה גסה, שדינם זהה].

ב. ההיתר מהתורה לאכול דברים שאינם ראויים הוא רק כשאוכל מעט אבל אוכל הרבה חייב.

ג. ההיתר מהתורה לשתות חומץ הוא רק בחומץ בעינו, אבל כשמוהלו הוא ראוי לאכילה, וחייב.

על פי גמרא זו פוסק רבינו ירוחם [נ"ז ח"ב], שהאוכל כמות גדולה של אוכלים שאינם ראויים חייב מהתורה. כמות גדולה מזינה את הגוף ומיישבת דעתו, אף באוכלים שאינם ראויים לאכילה.

הרמב"ם [פ"ב ה"ה] חולק על דין זה בפירוש וכותב: "אכל אוכלים שאין ראויין לאכילה... אפילו אכל ושתה מהן הרבה הרי זה פטור מן הכרת". בית יוסף [סוף סי' ריב ד"ה שתי משקין] מעלה אפשרות שהרמב"ם לא גרס "אימר דאמרי אנא פורתא טובא מי אמרי" [אין מכאן ראייה שהרמב"ם סובר שחייב ביום כיפור תלוי בהנאת גרונו, כיון שניתן להבין שלדעתו אוכלים אלו אינם מזינים את הגוף אפילו בכמות גדולה].

על פי גמרא זו פוסק הרמב"ם [פ"ב ה"ה] שהאוכל אוכלים שאינם ראויים לאכילה מכים אותו מכת מרדות. הראב"ה [סי' תתסא, מובא בטור סי' תריב] חולק על דין זה ופוסק שאין איסור אכילת דבר שאינו ראוי לאכילה.

הסתירה שבין הגמ' לפסק הראב"ה מתחדדת בפסקי הטור [סי' תריב]. הטור מביא את פסק הראב"ה ואינו מציין לגמ' הסותרת פסק זה, ואינו מציין לרמב"ם החולק. בהמשך הסימן מביא הטור את דין הגמ' "שתה משקין שאינן ראויין לשתייה כגון ציר או מורייס וחומץ חי פטור אבל אסור".

בית יוסף [ד"ה אכל מדבר] מביא שני תירושים לקושיות אלו [עיי' בב"ח (ד"ה ומ"ש אכל מדבר) תירוצ' נוסף]:

א. איסור אכילת דבר שאינו ראוי הוא רק כשאוכל כשיעור, הראב"ה התיר לאכול פחות מכשיעור.

ב. הגמ' אוסרת שתיית חומץ שהוא ראוי לטבל, והראב"ה מתיר לאכול אוכלים שאינם ראויים כלל [הבית יוסף לא ראה את דברי הראב"ה שאמר את דינו על זגביל הראוי לטיבול].

שני התירושים הללו אינם מתיישבים בלשון הטור, שהביא את דברי הראב"ה ולא ציין שדבריו מוגבלים לפחות משיעור או לאוכלים שאינם ראויים. מלשון הטור משמע שיש חילוק בין אוכלים לבין משקין. הבית יוסף היה ער לפירוש זה אבל הוא כותב: "דאין סברא לחלק בין מאכלים למשקין בכך". אולי ניתן לפרש, שמשקין שאינם ראויים מזינים את הגוף, ולכן אסור לכתחילה לשותתם, אבל אוכלים שאינם ראויים אינם מזינים את הגוף, ולכן מותר לכתחילה לאוכלם [בהסבר זה חידוש גדול, שאין איסור מהתורה בהנאת מעיו ללא הנאת גרונו].

סיכום

מותר מהתורה לאכול אוכלים שאינם ראויים לאכילה ומשקין שאינם ראויים לשתייה, בין אם הם אינם ראויים כלל ובין אם הם ראויים לטיבול ואינם ראויים לאכילה בפני עצמם.

אסור מדרבנן לאכול אוכלים שאינם ראויים לאכילה, והראב"ה מתיר. גדרו היתרו של הראב"ה אינם ברורים.

רבינו ירוחם מחייב על אכילת כמות גדולה של אוכל שאינו ראוי לאכילה, והרמב"ם חולק.

הלכה

השו"ע [סי' תריב סע' ו-ט] פוסק את דיני הגמ' ואינו מתייחס למחלוקות הראשונים. המשנה ברורה [סקכ"ב] פוסק שאסור מדרבנן לאכול מאכלים שאינם ראויים, והוא מביא את שתי הדעות האם יש חיוב כשותה ואוכל כמות גדולה [סקכ"ט]. ועיי' בשער הציון אות לג, שהגר"א פוסק כרבינו ירוחם].